

az első kiadást is. Nagy munka, komoly teljesítmény ez, amelyet, különösen az első kötet esetében az időbeli kiérlelés jobbra tett volna.

Nem helyeselhető, hogy a szerkesztők még minimálisan sem tüntetik fel tudományos forrásait és hogy a könyvön semmi jele sincs annak, hogy a kötetek milyen jelentős átalakuláson mentek keresztül a szakbírálólat nyomán. Nem helyeselhető, hogy a munkatársak nem érdemüknek és felelőségüknek megfelelő módon vannak megjelölve, vagyis azon részek mellett feltüntetve, melyekben sokat, vagy kevesebbet segítettek. A szerkesztők nem éltek a szovjet szöveggyűjtemények összeválogató módszerével sem, amely sokszor lehetővé teszi, hogy nagyobb szövegrészek velejét emeljék ki a közbülső részek kihagyásával.

E szöveggyűjtemény nagy vállalkozás és

úttörő munka. Ez áll a kevésbé sikerült első kötetre éppenúgy, mint a másodikra. A kiadást bővíteni kell, a részeket arányosabban kell elosztani, a bevezetéseket javítani. Oktatásügyi kormányzatunk e szöveggyűjtemény kiadásával sokat tett a magyar nép kulturájáért, de éppen ezért nem szabad újabb kiadását a nyilvánosság kizárásával megjelentetni. Igaz az, hogy közönségünk szélesebb rétegei számára a szerkesztők kiadták a *Hét évszázad magyar versei* c. gyűjteményt, de nem vitás, hogy ez a szöveggyűjtemény gazdagabb, élőbb, hatékonyabb képet adja a magyar nép régi irodalmának. Nem szabad elmulasztani azt a lehetőséget, hogy ne csak egyetemi hallgatók és tanárok forgassák, hanem eljusson minden üzemi könyvtárba, a magyar dolgozók legszélesebb körébe.

Kardos Tibor

LUKÁCS GYÖRGY: ADALÉKOK AZ ESZTÉTIKA TÖRTÉNETÉHEZ

Akadémiai Kiadó, Bp. 1953.

Nemrég jelent meg az Akadémiai Kiadó kiadásában Lukács György »Adalékok az esztétika történetéhez« c. munkája. E könyv megjelenése, mint Lukács György többi műve is, fontos állomás az esztétika, az irodalomelmélet, az irodalomtörténet fejlődésében. Az a hosszú harc, ami a marxizmus-leninizmus esztétikájának elsajátításáért indult, nem zárult le, ellenkezőleg, még intenzívebben folytatódik. Meg kell ismertetni az irodalom problémáival foglalkozókat a marxizmus esztétikájának bonyolultabb, mélyebb kérdéseivel, ugyanakkor ezeknek a kérdéseknek *történelmével* is. Sokkal konkrétebb és maradandóbb ismeret származik az ilyen történelmi képből: az egyes kérdések fejlődése a marxizmus előtt, majd a marxizmusban és az imperialista korszak esztétikájában. Mindez nemcsak hogy közelebb hozza és világossá teszi az egyes problémákat, hanem megismertet bennünket a helyes marxista elemzéssel és kutatással is. A feladat — amit irodalmi életünk fejlődése vetett fel — az volt, hogy behatóbbá, elmélyültebbé tegyük az esztétikai ismereteket, amelyek nélkül nincs továbbhaladás. Ezt a feladatot oldja meg Lukács György: azzal, hogy egyes problémák történetét adja, egyben megadja ezeknek a kérdéseknek elmélyült elemzését is. Bár az elemzés történelmi, mégis olyan kérdések körül forog, melyek bennünket épp most érdekelnek —

a problémák előtörténete egyben a problémák belső gazdagságának feltárása is.

Lukács György a történelmi elemzések révén a legkonkrétebb módon tudja elénk tárni a marxizmus esztétikájának minőségi különbségét a régebbi esztétikáktól. Ezt a minőségi ugrást csak az ilyen mély történelmi elemzés bizonyíthatja. Sokan próbálkoznak azzal, hogy néhány frázissal »bizonyítsák« ezt a különbséget. Azonban ez nemcsak azok számára nem kielégítő, akiket meg akarunk győzni, hanem azok számára sem, akik a marxizmus esztétikájának kialakulásáról, előzményeiről akarnak tiszta képet nyerni. Ezért e mű egyik célkitűzése éppen ez: »Ha azonban ezt az ugrást, ezt a lényegileg újat, a maga igazi jelentőségében, teljes átfogó és mély következményeiben fel akarjuk fogni, akkor látnunk kell a megelőző fejlődést, annak problematikáját, látnunk kell, hogyan küzködnek, mind a régi materializmus, mind az idealizmus legkiválóbb képviselői számukra megoldhatatlan kérdésekkel, még akkor is, ha történelmi helyzetük, a művészetek fejlődése, gondolkodási tehetségük és becsületességük el is vezeti őket a helyes kérdésfeltevés küszöbéig. Ezen a küszöbön osztálykorlátaik következtében nem képesek átlépni. Itt csak a Marx-Engels alapította dialektikus és történelmi materializmus van abban a helyzetben, hogy konkrétan és helyesen tegye fel a kérdéseket,

hogy azokat igazán tudományosan megválaszolja.» Lukács elemzéseinek mélysége, probléma-gazdagsága sokszórosan túlszárnyalja ezt a feladatot: az »adalékok« sokszor bővülnek igazi történeté, ha nem is abban az értelemben, hogy időben közvetlenül összefüggő alakok és kérdések tárgyalása kerül egymás mellé, hanem abban a tágabb értelemben, hogy az esztétikai fejlődés csúcspontjai kimerítő és alapos tárgyalást kapnak.

Az elemzés a XIX. sz. két nagy gondolkodójával kezdődik: Schillerrel és Hegellel. Bár e két tanulmány keletkezése egymástól elüt, (a Schiller tanulmány 1935-ben, a Hegel 1951-ben íródott) mégis könnyen érthető, hogy e kötetben egymás mellé kerültek. A szerző célja az volt, hogy kimutassa, hogy a dialektika keletkezésével egyidejűen hogyan jönnek létre olyan esztétikai kategóriák, melyek fejükre a talpukra állítva, kritikai átdolgozás után a marxizmus alkotó elemei lesznek. Persze, a tanulmányok célja nemcsak ez: az elemzések mélyrehatóan vizsgálják a két gondolkodó korlátainak és nagyságának konkrét mibenlétét, az esztétika számára fontos kategóriák létrejöttének ellentmondásos dialektikus útját — így kapunk helyes képet sokat vitatott alakjukról.

A Schiller-tanulmány (Schiller esztétikájához) mintegy filozófiai és esztétikai-elméleti megalapozását adja a már eddig megjelent Schiller-tanulmányoknak. (Schiller elmélete a modern irodalomról, Goethe és Schiller levélváltása) Schiller filozófiai vonatkozásban fontos állomása a német klasszikus idealista filozófia fejlődésének: átmenetet képez a szubjektív idealizmusból az objektív idealizmus felé. Ez az átmeneti jelleg határozza meg azokat a nehézségeket, melyekkel Schiller a dialektika és az esztétika terén küzd. Egyrészt a kantii filozófia levetkőzéséért küzd, másrészt — ugyanakkor — a döntő kérdésekben fogva marad ebben a varázskörben. Küzd a német korlátoltság felszámolásáért (ideológiai vonatkozásban), óriási energiával küzdi ki azokat az eredményeket, melyek magasan a német nyomorúság felett állnak, azonban egészében itt is fogoly marad. Így Schiller osztja azt a német felfogást, hogy a forradalom nem okvetlenül szükséges a polgárság emancipálásához, mely felfogás a kantii etikában találja meg legpregnansabb elméleti kifejezését. A forradalom nevelés által pótolható, melynek egyik legkitűnőbb módszere az esztétika. Schiller, mikor így határozza meg az esztétika helyét, akkor az angol forradalom utáni gondolkodók nézeteire támaszkodik, amelyek a kompromisszummal végződött forradalom utáni burzsoázia osztályérdekeit tükrözik. Azonban Lukács kimutatja, hogy a probléma

korántsem ilyen egyszerű. Azáltal, hogy Schiller, bár hamis kiinduló pontból, de határozottan előretolja az esztétikát — ezzel teszi meg azt a lépést, mely őt a szubjektív idealizmustól az objektív idealizmus felé viszi. Éppen ezért a kantii idealizmus és a kantii esztétika bírálata Hegel felé mutat, minden gyengesége és botladozó volta ellenére is. Ugyanilyen dialektikus a szép kantii fogalmának bírálata is. Kant szabad és járulékos szépséget különböztet meg, melyek közül a szabad, a tárgynélküli, dekoratív jellegű művészetnek nyújtja a pálmát. A művészet igazi területei — Kant minden bonyolult próbálkozásai ellenére is — kívül rekednek az esztétika területén, mivel a művészet a társadalmi életet, az embert teszi meg »tárgyának«, és így nem felelhet meg a kantii eszménynek, a tárgyiatlan szépségnek. Schiller ingadozó alapon bár — mivel a kantii ismeretelmélet nem érinti — szembeszáll ezzel a szubjektivistá felfogással és az objektív idealizmus esztétikája felé tesz lépést. Nála a szépség az objektív, meglévő világ újraformálása, nem pedig valószínűtlenül a valóság felett lebegő, a valóságtól független misztikus eszme. Ezt az utat Schiller nem tudta következetesen végigjárni, mivel a kantii ismeretelmélet köldökzsinórjától nem tudott elszakadni.

A szubjektív idealizmus túlhaladása és egyben a dialektikus módszer — bár idealista alapokon nyugvó — kidolgozása Hegelnél történik. A XVIII. század francia és német gondolkodói számára egyaránt középponti kérdés a *polgári* művészet elméletének megteremtése. A francia materializmus mechanikus-merev szemlélete az esztétika és különösen a modern művészet elmélete terén nem képes arra, hogy valamennyire is helyes képet adjon e kérdésekről. A német idealizmus Kanttal teszi meg a döntő lépést ebben az irányban: az esztétikai alkotás mint *aktív*, alkotó tevékenység itt kerül be a művészet-elméletbe. Ez azonban csak az első lépés. Hosszú út vezet el addig, míg a kantii szubjektív idealizmus torzító keretei széttörnek és az objektív idealizmus a dialektika segítségével a modern művészet konkrét problémáihoz férközhet. Ebben a hosszú útba tartozik Schiller és Goethe.

Hegel tanulmányozta a polgári társadalom törvényszerűségeit — amennyire az Smith és Ricardo műveiből lehetséges volt — és így képet nyert arról, hogy a kapitalista társadalom történetileg szükségszerű terméke a társadalmi fejlődésnek, és hogy így az antik világ feltámasztása csak — illúzió. Ez a modern művészetelmélet szempontjából döntő jelentőségű felfedezés volt. Ez a történelemfilozófiai szempont határozza meg a művészet helyét Hegelnél. Már nem a

görög eszmény megvalósítása a cél — mint Schiller és Goethe ifjúkorában, — hanem ki akarja dolgozni a speciálisan polgári művészeti törvényszerűségeket. Hegel meglátja, — ez esztétikájának egyik fő motívuma — a kapitalista élet művészetellenességét. A próza világának nevezi ezt, ahol a költészet, a művészet elhervad. Azonban mégis meglátja, hogy az ilyen tendenciák ellen sikerrel fel lehet venni a harcot (Goethe). Az idealista rendszer azonban egészében mégis arra kényszeríti, hogy a művészet fejlődésének további lehetőségét tagadja, hogy kijelentse, hogy a modern korban a művészet a filozófiában olvad fel.

A hegeli esztétika bírálata, pozitív elemeinek kiemelése fontos szerepet játszik Csernyisevskij esztétikájában. A hegeli filozófia felbomlásában kialakuló csoportok közül Csernyisevskij a feuerbachi materializmus mellé áll, kritikája, mellyel a hegeli esztétikát illeti — materialista. Feuerbach szerepe itt annyit jelent, hogy Csernyisevskijt átvezette a materializmus táborába. A nagy orosz gondolkodó túlhaladja mesterét, következetesebb materialista és dialektikus gondolatoknak is utat enged. Ez a filozófiai álláspont elválaszthatatlan Csernyisevskij forradalmi demokrata meggyőződésétől és harcaitól. Ez a forradalmár légkör uralkodik összes írásán. Lukács György ragyogó dialektikával fejt ki ezt az összefüggést az esztétika legelvontabb kérdéseivel is. A német idealizmus bírálatának középpontja Csernyisevskijnél az, hogy a szépség nem a természet felett álló, magasabbrendű kategória, hanem a természet a maga teljességében áll a művészet felett. Hogy Csernyisevskij megfordította a német idealizmus kérdésfeltevését, abból következik, hogy »világossá válik, hogy mindazok a kategóriák, amelyek bár számos történelmi változáson mentek keresztül az esztétika évezredek fejlődésében, állandóan visszatérnek, így a szép, a fenséges, a kómiikus, a tragikus stb., az emberi élet, az emberek egymásközötti érintkezésének, társadalmi kölcsönhatásának, a természethez való viszonyuknak alapvető mozzanatai« — írja Lukács György. A valóságot lebecsülő arisztokratizmussal szemben itt Csernyisevskij demokratizmusa nyilvánul meg. Ugyancsak a forradalmi demokráciát védi Vischer reakciós liberalizmusával szemben. A forradalmi demokrata szellemből fakad Csernyisevskij elmélete a tragédiáról is. Csernyisevskij szerint a tragikum: a szörnyű az emberi életben. Vagyis határozottan félretolja a Vischer-i tragikus bűn fogalmát, mely a gyakorlati élet nyelvére lefordítva annyit jelent, hogy ha fellázadsz az uralkodó társadalmi rend ellen, bünt követsz el, és ezért szükségképpen elbuksz — esetleg bukásod néhány reformot eredményez felül-

ről. Azonban ez ellen a reakciós gondolat ellen harcolva Csernyisevskij tagadja a tragikum meglétét a társadalmi életben. Lukács György itt elméleti esztétikai elemzését adja ennek a kérdésnek; Csernyisevskij Mit tegyünk c. műve bevezetésében pedig ennek az elvnek irodalmi vetületével foglalkozik behatóan, mindenütt feltárva a forradalmi demokrata világnézet és az esztétikai kategóriák összefüggéseit.

A következő tanulmányok a marxizmus irodalomelméletével foglalkoznak. Bár megjelenésük, illetve megírásuk időpontja itt is változó, mégis szerfelett aktuálisak. A három előző tanulmány alapján az olvasó most tudja csak felmérni a marxizmus esztétikájának szerepét az emberiség gondolkozásában, azt a minőségi ugrást, amit ez a gondolkodás történetében jelent. De aktualitása ezen túlnő: mégpedig annyiban, hogy ezeket az itt lefektetett gondolatokat ma éppen olyan erősen kell hangsúlyozni — ha nem erősebben — mint mikor íródtak. Amit például Lukács György annak idején a történelmi materializmus vulgarizálása ellen írt, az teljesen aktuálisan illeszkedik bele a történelmi materializmus szubjektivista eltorzítása elleni harcba, amelyet Sztálin kezdeményezett: »Marx és Engels egész életükön át hadakoztak úgynevezett tanítványaik egyszerűsítő, vulgarizáló felfogása ellen, akik a konkrét történelmi folyamat konkrét tanulmányozása helyébe konstruált pusztá következtetéseken, analógiákon alapuló történelem-szemléletet akartak helyezni; akik a dialektika bonyolult és konkrét összefüggéseit egyszerű mechanikus összefüggésekkel igyekeztek kiszorítani.« Művészi szempontból éppennyien aktualitása van annak, amit Lukács a fantasztikumról, a művészi fantáziáról ír. Napjainkban a sematikus írói gyakorlat éppúgy, mint a sematikus kritika idegenkedik a művészi fantáziától. Lukács itt a marxizmus alkotó szellemében kimutatja, hogy »egyáltalán nem szükségyszerű, hogy a művészileg megérezkített jelenség mint jelenség a mindennapi, sőt akárcsak a valóságos életből legyen merítve. Vagyis a Marx-féle realizmusfelfogással teljes mértékben összefér a költői fantáziának akár legkicsapongóbb játéka, legmesszebbmenő fantasztikuma a jelenségek ábrázolásának... A marxi esztétika... magától értetődőnek tekinti, hogy Hoffmann és Balzac fantasztikus novellái a realista irodalom csúcspontjait jelentik, mert bennük, éppen a fantasztikus ábrázolás segítségével, ezek a lényeges mozzanatok jutnak érvényre.« A költői fantázia hangsúlyozása ma éppen azt jelenti, hogy érdekes, lebilincselő, de a valóságot, társadalmi életünket hűen és elevenen tükröző irodalmat adjunk a dolgozók kezébe. Ugyanilyen aktuális jelentősége

van a Vischer tanulmányának — módszertani szempontból. Lukács megmutatja, hogy Marx elszórt mondataiból, széljegyzeteiből, kivonataiból, miként lehet rekonstruálni esztétikai nézeteit. De nemcsak ennyit. Megmutatja azt, hogy mit jelent számunkra a klasszikusok utmutatása az egyes kérdésekben, mert Lukács egy idézetet nem arra használ, hogy a továbbiakban megismételje azt, ami az idézőjelben már egyszer leíródott, hanem erre támaszkodva, mint pilléren a híd, merész ívelésű eszmefuttatás emelkedik, mely mindig a meglévő tények feldolgozásával és egybehangolásával történik. Szándékosan választottam ki néhány aktuális kérdést a marxizmus esztétikájáról szóló cikkből, mivel az olvasók már ismerik e tanulmányokat. (A Vischerről szóló kivételével.)

Lukács György filozófiai és esztétikai műveiből mint következtetés és intelem az a módszertani követelmény vonható le, hogy az igazi marxista esztétika az irodalomtörténeti tények, a filológiai adatok gondos figyelembevételét, azok feldolgozását az ezen alapuló mély eszmei-esztétikai elem-

zéssel párosítja. Az a problémagazdagság, mely Lukács György műveiben és így az előttünk fekvő alkotásban is megvan, nem az írói önkény, a gondolat csapongásának eredménye: az anyag legmélyrehatóbb ismeretének, feldolgozásának, magának a vizsgált anyagnak problémái ezek. Hogy e problémák felszínre kerüljenek, ahhoz a kutató elmélyült türelme és munkája szükséges. Ugyanakkor amikor az elvont, levegőben lógó konstrukciók tudománytalanságára int e mű, egyben figyelmeztet az ellenkező végtel helytelenségére is: az adathalmazban elvesző szellem, a sívár tények szellemi temetője éppúgy ellensége a marxizmus alkotó szellemének, mint az előző. Lukács minden kérdéshez komplex módon nyúl hozzá; magaskulturájú dialektikus módszere a történelem, filológia, filozófia, esztétika vívmányaira támaszkodva éri el azt a szellemes könnyedséget, amit a legbonyolultabb problémák megoldásánál tapasztalunk. Ez a módszertani intelem éppen azért oly megszívlelendő fiatal irodalomtörténészeink számára.

Almási Miklós

KIRÁLY ISTVÁN : MIKSZÁTH KÁLMÁN

Nagy Magyar Írók. Művelt Nép Könyvkiadó, Bp. 1952.

A felszabadulás után irodalomtörténet-írásunknak csaknem teljesen előlről kellett kezdeni a mult egész irodalmának értékelését, mindössze néhány marxista mű állott rendelkezésünkre (Révai József, Lukács György tanulmányai). Irodalomtörténészeink sokáig bizonytalankodtak, nem foglaltak állást egyes kérdésekben, vagy sematikusán, az esztétikai szempontokat háttérbe szorítva vizsgálták az irodalmi alkotásokat. Ezek a jelenségek sajnos még mindig megtalálhatók és Király István Kossuth-díjas Mikszáth monográfiájának éppen az a legnagyobb érdeme, hogy szakított ezzel a tartózkodó, bizonytalankodó, sematizáló állásponttal és határozottan vetette fel kiegyezéskori irodalmunk számos problémáját. Művében az eszmei tisztázottság biztos tudatával oldja meg a Mikszáth körüli kérdések legtöbbszörét. Minőségi ugrás ez irodalomtudományunkban, amely a marxista-leninista irodalomtörténet győzelmét jelenti a régi szellemtörténeti és más reakciós nézetek felett.

Király István könyve megmutatja, hogyan lehet a szovjet tudomány eredményeit nálunk is gyümölcsöztetni. Könyvében felhasználta — és meg kell mondani, jól használta fel — a szovjet irodalomtörténészek

tapasztalatait. Különösen sokat tanult Jermilov: Csehov életrajzából. Király is művészi és politikai fejlődésén keresztül mutatja meg Mikszáth egyéniségét, megragadja életművének leglényegesebb vonásait, nem vesz befé a részletproblémákba. Könyvében emberi közelségbe tudja hozni hozzánk az író, megszeretteti, felkelti az érdeklődést művei iránt. Komoly érdeme Királynak, hogy a tudományos és népszerűsítő munkát jól kapcsolta össze. Műve nem elsősorban szakemberek számára készült, mégis tudományos színvonalú. Kár, hogy jegyzetapparátust nem csatolt hozzá, amely megkönnyítette volna a könyv felhasználását tudományos kutatásokhoz is. Fokozza a könyv tudományos értékét, hogy sok esetben túlmutat Mikszáth művészetének elemzésén. Számos olyan kérdést tárgyal, ami egész multszázadvégi irodalmunk kulcsproblémája. Ilyen a romantika, az anekdota, a népiesség és egész sor más olyan fontos kérdés, amely régóta foglalkoztatja irodalomtörténészeinket. Király műve új képet ad Mikszáthról, a polgári irodalomtörténészek hamisításaival szemben a marxizmus-leninizmus módszerével elemzi Mikszáth művészetét. Ezzel megalkotta irodalomtudomá-